

УДК 17.21

Majidova Zarnigor Mamadjanovna

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Buxoro davlat universiteti

Мажидова Зарнигор Мамаджановна

преподаватель кафедры английского языка и литературы

Бухарский государственный университет

Majidova Z. M.

Teacher

Bukhara State University

INGLIZ TILIDAGI O'TGAN ZAMON FORMALARINING O'ZBEK TILIDA BERILISH USULLARI

МЕТОДЫ ВЫРАЖЕНИЯ ФОРМ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

METHODS OF PAST TENSE FORMS EXPRESSIONS OF ENGLISH LANGUAGE IN UZBEK LANGUAGE

Annotatsiya: Ingliz tilidagi o'tgan zamon formalarining o'zbek tilida ifodalanish usullari o'rganildi.

Kalit so'zlar: ingliz va o'zbek tillari, o'tgan zamon, o'tgan zamon formalarining ifodalanishi.

Аннотация: Исследованы методы выражения форм прошедшего времени английского языка в узбекском языке.

Ключевые слова: английский и узбекский язык, прошедшее время, выражение форм прошедшего времени.

Summary: Methods of past tense forms expressions of English language in Uzbek language were investigated.

Key words: English and Uzbek languages, past tense, the expression of past tense forms.

Mazkur maqolada ingliz tili strukturasiidagi o'tgan zamon formalari tahlil etiladi va bu zamonlarning o'zbek tilidagi ekvivalenti aniqlanadi. Tadqiqot ishining obyektlari quyidagilar:

1. Past Indefinite

3. Past Perfect

2. Past Continuous

4. Past Perfect Continuous

Past Indefinite sintetik usul bilan ifodalanadi, chunki o'tgan zamon grammatik ma'nosi fe'lining ichida ifodalanadi. Masalan, to'g'ri fe'llardan Past Indefinite yasalganda, **-d// -ed** aglyutinatív-sintetik affiksál morfemasi fe'l o'zagiga qo'shiladi. Bu affiksál morfemalar qo'shilganda o'zak morfema o'zgarmaydi. O'zak va affiksál morfemalar bir-biridan ajratilganda, o'zak morfema so'z sifatida ishlatilish qobiliyatiga ega, chunki u o'zining mustaqilligini yo'qotmaydi. M.: (*work*) *worked* fe'lidan affiksál morfema **-ed** olib tashlansa, *work* qoladi. Bilamizki, bu fe'l o'zak va negiz funksiyasini bajara oladi. Shu bilan birga, tilda to'liq so'z bo'lib mavjud bo'la oladi. Noto'g'ri fe'llardan Past Indefinite yasalganda, biz qadimiy ingliz tilidan qolib ketgan tayyor formalardan foydalanamiz. M.: *write* fliktiv-sintetik fe'lining Past Indefinite formasi *wrote*, ko'rinib turibdiki, Past Indefinite yasalgana *write* fe'lidagi [ai] fonemasi [ou] fonemasiga aylangan. Past Indefinita – ish-harakatning o'tgan zamonda tugallanganligini yoki tugallanayotganligini ko'rsatish maqsadida xizmat qiladi. Bu zamon o'tgan zamonda bo'lib o'tgan voqeani aytib berishda, hamda tugallangan voqea-hodisalarni hikoya qilishda qo'llaniladi.

Past Continuous ni yasaganda *to be* fe'lining o'tgan zamondagi shakli *was/were* va ma'no anglatuvchi fe'lining o'zagiga **-ing** affiksál morfemasi qo'shiladi hamda bu ikkala fe'l (ma'no anglatuvchi va ko'makchi fe'llar) o'zaro birikadi. O'zaro birikishni analitik usulda ifodalanish deb tushunsak, *to be* fe'lining *was/were* formalariga aylanishini supletiv grammatik vosita deb tushunib uning o'tgan zamon ma'nosini sintetik yo'l bilan ifolanganligini qayd qilamiz. Ko'rinib bu zamon analitik yo'l bilan ifodalangan bo'lsa ham har bir komponent o'z navbatida o'tgan zamoni ifodalash uchun flektiv formalardan foydalangan. Past Continuous – tugallanish arafasida bo'lgan ish-harakatni, tugallanmagan davom etayotgan ish-harakatni ifoda etadi.

Past Perfect zamonini yasashda ham sintetik analitik usullardan foydalanamiz. Masalan, *had written*, bunda Past Perfect formasi yordamchi va ma'no anglatuvchi fe'llarining o'zaro birikishi (ya'ni analitik usul bilan) natijasida yasalgan. Ammo bu ikki component o'z navbatida o'tgan zamon ma'nosini fliktiv forma orqali ya'ni

sintetik usul bilan ifodalanadi. Past Perfect o'tgan ish-harakatning o'tgan zamonda aniq bir vaqtgacha tugallanganini ifodalashda ishlatiladi. Past Perfect o'tgan zamondagi biror vaqtdan oldin tamom bo'lgan ish-harakatni ifodalaydi.

Past Perfect Continuous zamon formasi ham yuqoridagi zamon formalaridek analitik-sintetik usul yordamida yasalgan, ya'ni **had been writing** formasida ikki yordamchi fe'l **had been** ma'no anglatuvchi fe'l had been ma'no anglatuvchi **writing** bilan o'zaro birikkan, ya'ni Past Continuous Tense analitik-sintetik usulda ifodalanadi deyimiz, shu bilan birga uchala formaning har biri fliktiv forma hisoblanadi. Past Perfect Continuous Past Indefinite da qo'llangan boshqa bir ish-harakatdan oldin boshlanib o'sha paytda ham davom etadigan ish-harakatni ifodalaydi.

O'zbek tilida o'tgan zamon fe'l formalari grammatikaning katta bir bo'limini tashkil qiladi. Shu bilan birga bu formalarning har biri kontekstda boshqa so'zlar bilan sintaktik munosabatga kirishganda o'zining asosiy ma'nosidan tashqari yana juda ko'p noaniq tushunchalarni, qo'shimcha ma'nolarni anglatadi.

Umuman fe'l formalari, jumladan o'tgan zamon fe'llari, gapda kesim vazifasida kelganda o'zining asosiy ma'nolaridan tashqari turli qo'shimcha ottenkalar anglatishi va bu ottenkalarining stil jihatidan qanday xarakterda bo'lishi shu fe'l formalarning semantikasiga ham bog'liq.

O'zbek tilidagi o'tgan zamon fe'llari ko'pincha quyidagi guruhlarga ajratiladi:

1. Aniq yoki yaqin o'tgan zamon (bor-di)
2. O'tgan zamon hikoya fe'li (bor-ib-di)
3. O'tgan zamon davom fe'li (bor-ar-di)
4. Uzoq o'tgan zamon fe'li (bor-gan)
5. O'tgan zamon istak fe'li (bor-moq-chi)

Ingliz va o'zbek tillaridagi o'tgan zamon formalarini qiyosiy tahlil qilish maqsadida Paulo Kaelyoning "Portobello jodugari" ("The Witch of Portobello") asarining har ikki tildagi tarjimalarini ko'rib chiqdik va quyidagi gaplarni misol tariqasida mazkur maqolada o'rinli deb topdik:

1. A long time after Athena's death, her former teacher asked me to go with her to the town of Prestonpans in Scotland. (Past Simple Tense)

Afinaning o'limidan uzoq vaqt o'tib ustozimendan Shotlandiyaning Prestonpans shahriga qilinaajak safariga hamrohlik qilishimni so'radi. (Aniq o'tgan zamon fe'li)

1. She was always flitting with dagger. (Past Continuous Tense)

U har doim xatar bilan o'ynashar edi. (O'tgan zamon hikoya fe'li)

2. However I really did feel she was going too far when I picked her up from school one day, and she told me that she'd seen "a woman dressed in white, like the Virgin Mary". (Past Continuous Tense)

Bir kuni Shirinni maktabdan olib qaytayotib sezdimki undagi ilohiylik yana ham chuqurlashib borayapti. O'sha kuni u menga ko'ziga bibi Maryam kabi oppoq kiyingan ayol ko'ringanini aytdi. (O'tgan zamon davom fe'li)

3. Music had been created by God. (Past Perfect Tense)

Musiqalar Parvardigor tomonidan yaratilgan. (Uzoq o'tgan zamon fe'li)

4. Up until then, the subject had been taboo in the family. (Past Perfect Tense)

Shu vaqtgacha bu mavzu haqida so'z ochish oilamizda ta'qiqlangan edi. (O'tgan zamon hikoya fe'li)

Tahlil ustida ish olib borilgan asardan har ikki tilning o'tgan zamon shakllariga doir yuzlab misollarni ko'rib chiqdik va faqtgina bir nechtasini misol tariqasida ushbu maqolada qo'lladik ishlash jarayonida quyidagi xulosalarga keldik:

- a) Ingliz tilidagi Past Simple zamon formasi o'zbek tilida asosan aniq o'tgan zamon, o'tgan zamon davom fe'li, o'tgan zamon hikoya fe'li, uzoq o'tgan zamon fe'l formalari ko'magida berilar ekan;
- b) Ingliz tilidagi Past Continuous zamon formasi o'zbek tilida asosan o'tgan zamon hikoya fe'li, o'tgan zamon davom fe'li va aniq o'tgan zamon fe'li yordamida tarjima qilinarkan. Ba'zan ingliz tilidagi Past Continuous fe'l formasi o'zbek tilidagi uzoq o'tgan zamon fe'li bilan ham ekvivalent bo'lishi mumkin ekan;
- c) Ingliz tilidagi Past Perfect zamon formasi o'zbek tilida uzoq o'tgan zamon fe'li formasi ko'magida ifodalanarkan. Ammo ba'zan Past Perfect zamon formasining o'zbek tilida o'tgan zamon hikoya fe'li yordamida berilganligini ham ko'rdik;
- d) Ingliz tilida Past Perfect Continuous zamon formasi juda kamdan-kam hollarda ishlatilarkan. Mazkur tahlil olib borilgan asarda ushbu zamon formasiga bironta ham misol ko'rmadik;

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bo'ronov J. "Ingliz va o'zbek tillari qiyosiy grammatikasi". Toshkent. "O'qituvchi". 1973.
2. Paulo Coelho "The Witch of Portobello", PDF: Open Office.org, 2.2., 2010.
3. Paulo Kaelyo "Portobello jodugari", Toshkent. "Yangi asr avlodi" 2010.